

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 6 • sayı / issue: 11 • Haziran / June 2019 • 163-192
ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.584410

NEBEVÎ EĞİTİMİN SEMERESİ OLARAK MUS'AB B. UMEYR: HAYATI VE HZ. PEYGAMBER TARAFINDAN EĞİTİLMESİ

As a Result of the Education of Prophet Hz. Mohammad (PBUH) Mus'ab b. Umayr: His Life and Training by the Prophet Hz. Mohammad (PBUH)

Ahmet GÜZEL

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
Assist. Prof., Necmettin Erbakan University, Ahmet Kelesoglu Faculty of Education, Department of History Education, Konya, Turkey
aguzel@erbakan.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-4569-0386>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 30.04.2019
Kabul Tarihi / Accepted: 14.06.2019
Yayın Tarihi / Published: 30.06.2019

” **Atıf / Cite as:** Güzel, Ahmet. “Nebevî Eğitimin Semeresi Olarak Mus'ab b. Umeyr: Hayatı ve Hz. Peygamber Tarafından Eğitilmesi”. *Mütefekkir* 6/11 (2019): 163-192. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584410>.

© **Telif / Copyright:** Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education,68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 **İntihal / Plagiarism:** Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

NEBEVİ EĞİTİMİN SEMERESİ OLARAK MUS'AB B. UMEYR: HAYATI VE HZ. PEYGAMBER TARAFINDAN EĞİTİLMESİ¹

Öz

Mus'ab b. Umeyr, Hz. Peygamber'in risalet mektebinde yetişen, model öğretmen ve örnek tebliğcilerden biridir. Hz. Peygamber, onun özgün kişiliğini, eğitim konusundaki istidadını keşfetmiş ve onu öğretmen olarak Medine'ye göndermiştir. O, kendisine verilen bu görevi lâyıkıyla yerine getirmiştir. Onun bu başarısında şüphesiz, Hz. Peygamber'in ona duyduğu güvenin, onu yönlendirmesinin, ona yetki ve destek vermesinin önemli ölçüde tesiri olmuştur. Ashab-ı Suffe'nin içerisinde ilmi birikimini uygulama ve geliştirme imkânı da bulan Mus'ab; Bedir ve UHûd gibi büyük gazvelerde Hz. Peygamber'in sancağını taşıma şerefine nail olmuş, UHûd Gazvesi'nde kendisini Hz. Peygamber'e kalkan etmiş ve şehitlik mertebesine erişmiştir. Bu yönleriyle onun, İslâm tarihinde öğretmenlik - tebliğcilik ve sancaktarlık konularında ilk akla gelen kişi olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Mus'ab b. Umeyr'in hayatı ve Hz. Peygamber tarafından eğitimi ekseninde, "İnsan yetiştirme konusunda Hz. Peygamber'in uyguladığı Nebevî ilkelerin" tespiti yapılmaya çalışılacaktır. **Anahtar Kelimeler:** İslam Tarihi, Eğitim, Mus'ab b. Umeyr, Darülerkam, Suffe.

As a Result of the Education of Prophet Hz. Mohammad (PBUH) Mus'ab b. Umayr: His Life and Training by the Prophet Hz. Mohammad (PBUH)

Abstract

Mus'ab b. Umayr is one of the model teachers and an exemplary conveyer who grew up in the Prophet's school. The prophet (PBUH) discovered his original personality, his ability for education, and sent him to Medina as a teacher. He has fulfilled this duty properly. Undoubtedly, guidance and trust of Prophet had a significant effect on his success. Mus'ab who had the opportunity to develop his scientific knowledge in Ashab-i Suffe has the honor of carrying the prophet's flag in great wars like Bedir and UHûd. He has shielded himself for the Prophet and has reached the rank of martyrdom. It can be said that he was the first person to come to mind about teaching and flag-bearing in the history of Islam. In this study, it will be tried to determine the "principles applied by the Prophet on human education" in the axis of Mus'ab b. Umayr's life and education by the Prophet. In the study which is a qualitative research, document analysis method will be applied. In order to reach healthy, consistent, reliable results from the sources, the data obtained by this preferred method will be sorted and evaluated.

Keywords: Islamic History, Education, Mus'ab b. Umayr, Darülerkam, Suffe.

GİRİŞ

Tarihte yaşadığı döneme damgasını vurmuş, nice karizmatik şahsiyetler vardır. Bunlar, bazen baskın olan tek bir yönüyle temayüz ederlerken, bazen de birçok özellikleriyle ön plâna çıkmışlardır. Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerine başladığı Mekke döneminden itibaren kendisine destek veren, O'nunla aynı safta yer alan kadrosu içinde de söz konusu şahsiyetler mevcut idi. Hz. Peygamber'e aslı görevi olan tebliğ faaliyetlerinde yardım eden bu şahsiyetlerden biri de Mus'ab b. Umeyr'dir. O,

¹ Bu makale, 18 Nisan 2014 tarihinde "2014 Yılı Kutlu Doğum Haftası Sempozyumu Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz" konulu Sempozyumda tebliğ olarak sunulmuş, 2015 yılında DİB. Tarafından yayımlanmış "Mus'ab b. Umeyr Örneğinde Hz. Peygamber'in İnsan Yetiştirme Modellemesi" başlıklı tebliğin geliştirilmiş, genişletilmiş, makale formatına getirilmiş hâlidir.

çok yönlü bir kişi olmasına rağmen, esas itibariyle İslâm'ın tebliği konusunda yapmış olduğu faaliyetlerle dikkati çekmiştir. Bu yönüyle o, bir anlamda Hz. Peygamber'in görevlendirdiği "ilk öğretmen" olma vasfını hâzdır. Öte yandan Hz. Peygamber'in, onun kişiliğini, istidadını keşfetmesi, ona sorumluluk bilinci aşılması, güvenmesi, yönlendirmesi, yetki vermesi ve desteklemesi de Hz. Peygamber'in eğitimcilik konusunda ne kadar yetkin olduğunu göstermektedir. Ancak Mus'ab'ın gerek hayatı, gerek Hz. Peygamber'den aldığı ve insanlara uyguladığı eğitim konusunda yapılan çalışmaların tatminkâr düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Bu çalışmanın amacı Hz. Peygamber'in özel bir görev verdiği Mus'ab b. Umeyr'in hayatı ekseninde, Hz. Peygamber'den aldığı eğitimi analiz etmektir. Bu bağlamda Mus'ab b. Umeyr'in Mekke ve Medine dönemindeki yaşantısı nasıldı, Hz. Peygamber öğretmen olarak neden onu tercih etti, onu nasıl eğitti ve o aldığı bu eğitimi insanlara nasıl uyguladı, sorularının cevapları aranacaktır. Araştırma nitel bir araştırma olup, doküman analizi metodu uygulanacaktır. Kaynaklardan sağlıklı, tutarlı, güvenilir sonuçlara ulaşmak amacıyla tercih edilen bu yöntemle, elde edilen verilerin tasnifi yapılarak değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

1. MUS 'AB B. UMEYR'İN HAYATI

Mus'ab b. Umeyr, Mekke'de doğmuş, çocukluğu ve ilk gençlik yılları Mekke'de geçmiş, İslâm'a girdikten sonra ailesi ve yakın muhitinin baskıları neticesinde Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmış, burada geçen sancılı bir sürecin sonunda Mekke'ye dönmüştür. Fakat Mekke'de fazla ikamet etmemiş, Hz. Peygamber'in görevlendirdiği ilk öğretmen sıfatıyla Medine'ye gitmiştir. Hz. Peygamber'den aldığı eğitimi incelememiz için onun hayatına dair bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

1.1. Mekke Dönemi

Kaynaklar Mus'ab'ın künyesini Ebû Muhammed² veya Ebû Abdillâh³ olarak vermektedir. Şeceresi ise Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr b. Kusay⁴ şeklinde nakledilmektedir. O, Kureys'in Abdüddâroğulları'na mensuptur. Câhiliye döneminde Abdüddâroğulları Kureys'in nüfuz sahibi, itibarlı bir kabilesi idi. Geniş nüfuza sahip olmaları, livâ, sikâye, rifâde ve hicâbe görevlerini deruhte etmeleriyle alâkalıdır. Onların dikkati çeken özelliklerinden biri de Hâşimoğulları ile aralarında

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 3: 113.

³ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilberr el-Kurtubî, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, thk. Mustafa Muhammed (Kahire: y.y., 1939), 3: 401; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: y.y., 1992), 3: 421.

⁴ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübrâ*, 3: 116; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1986), 3: 357; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 421; İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-târîh*, thk. Alî Şîrî (Beyrut: y.y., 1989), 1: 511.

geçmişten gelen bir düşmanlığın ve rekabetin olmasıdır. İki kabile arasındaki problemin temel sebebi, Mekke yönetimiyle ilgili görevler konusu idi. Şöyle ki, Kusay'ın oğlu Abdüddâr ölünce onun çocuklarıyla, Kusay'ın diğer oğlu Abdümenâf'ın çocukları arasında ciddi anlamda mücadeleler meydana gelmiştir.⁵

Mus'ab b. Umeyr'in annesi ve babası hakkında nakledilen bilgiler kısıtlıdır. Babasının soyu beşinci kuşakta Kusay'la, annesinin soyu da onuncu kuşakta Lüey kanalıyla Hz. Peygamber'in dedeleriyle birleşmektedir.⁶ Babası Umeyr b. Hâşim'in zengin olduğu ve oğlunu çok sevdiği belirtilmektedir.⁷ Annesi Hunnâs bt. Mâlik b. el-Muzarrib b. Vehb b. Amr b. Huceyr b. Abd b. Maîs b. Âmir b. Lüeyy'dir.⁸ Hunnâs, çok zengin bir kadındı.⁹ Oğluna aşırı düşkün olan, onu çok seven Hunnâs'ın, sağlam görüşlü, kuvvetli iradeye sahip bir kadın olduğu ifade edilmektedir.¹⁰

Mus'ab'ın doğduğu tarih net olarak verilmemektedir. Ancak Medine'ye tebliğci olarak gönderildiğinde Mus'ab b. Umeyr'in 25 yaşında olduğu¹¹ nakledilmektedir. O, 621 yılında yapılan Akabe Bîati'nden sonra Medine'ye gönderilmişti. Bu hesaba göre, yaklaşık olarak 596 yılında doğduğu söylenebilir. Oysa İbn Sa'd'a göre Mus'ab, UHûd Gazvesi'nde şehit olduğunda yaklaşık 40 yaşındaydı.¹² Bu durumda 625 yılında 40 yaşında vefat eden birisinin doğum yılının 585 olması daha isabetli görünmektedir.

Mus'ab b. Umeyr'in ikisi kız olmak üzere toplam yedi kardeşi vardı. Bunlar; Ebû Azîz, Ebu'r-Rum, Ebû Hâşim, Ümmü Ebân, Hind, Ebû Yezîd ve Ubeyd'dir. Bu kardeşlerden Ebu'r-Rum, Ebû Hâşim ve Ümmü Ebân müslüman olmuşlardır. Ebû Azîz, Ebû Yezîd ve Ubeyd ise müşrik olarak ölmüşlerdir. Fakat Hind'in İslâmiyet'i kabulü ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹³

Müslüman olmadan önce Mus'ab b. Umeyr'in nasıl bir hayat yaşadığı hakkında kaynaklarda tatminkâr bir bilgiyle karşılaşamıyoruz. Kaynaklar bu konuda onun, zengin bir ailede müreffeh bir yaşam sürdüğünü, akran-

⁵ Adnan Demircan, *Ali Muaviye Kavgası* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 16-19.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 108; Mehmet Salih Gündüz, "Mus'ab b. Umeyr'in Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017): 112-113.

⁷ Muhammed Hasen Büreyğış, *Mus'ab b. Umeyr -ed-Dâiyetü'l-mücahid-* (Beirut: y.y., 1975), 42.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 108.

¹⁰ Muhammed Hasen, *Mus'ab b. Umeyr*, 42.

¹¹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 340.

¹² İbn Sa'd, 40 yaşından biraz büyüktü, demektedir. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 176.

¹³ Gündüz, "Mus'ab b. Umeyr'in Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri", 113.

larının kendisine gıptayla baktığı bir genç olduğunu; pahalı giysiler giydiğini, pahalı kokular kullandığını, çok nimetlere sahip olduğunu¹⁴ nakletmektedir.

Mus'ab b. Umeyr, Hz. Peygamber'in Dârülerkam'da insanları İslâm'a davet ettiğini öğrenince,¹⁵ O'nun faaliyetlerini araştırmak üzere Dârülerkam'a geldi. Allah Rasûlü bu evde, Müslümanlara inanç konularında bilgiler veriyor, ilk İslâm hareketinin programını çiziyordu.¹⁶ Burada Müslümanlara yönelik yapılan çalışmalarda, İslâm dairesine girenlere tam bir İslâmî anlayış ve ruh kazandırarak davaya sadık birer eleman, kadronun birer ferdi hâline getirme, davetin neşri için çaba gösterecek birer davetçi olarak yetiştirme hedefleniyordu.¹⁷

Dârülerkam'da Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Bilâl, Yâsir, Zübeyr, Talha, Ebû Ubeyde, Suheyb gibi sâbîkûn-i evvel;¹⁸ ayrıca Hz. Ali, Zeyd b. Hârise, Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit gibi gençler bulunmaktaydı.¹⁹ Buraya Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği İslâm dini hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla gelen Mus'ab b. Umeyr, Hz. Peygamber'in kendisini İslâm'a daveti neticesinde Müslüman oldu. Annesinin ve kavminin tepki vereceğinden korktuğu için Müslümanlığını gizlemek, namazlarını gizli bir şekilde kılmak;²⁰ Rasûlullah'ı da gizli gizli ziyaret etmek zorunda kaldı.²¹

Ne var ki kendisini bir noktaya kadar gizleyebildi. Onu namaz kılarken gören akrabası Osman b. Talha, annesini ve yakınlarını durumdan haberdar etti. Bunun üzerine ailesi Mus'ab'a baskı kurdu, Müslümanlardan uzaklaştırmak, dininden döndürmek amacıyla onu hapsedti.²² Müslümanlarla buluşup görüşmesini engelledi; İslâm'dan uzaklaşması, Hz. Peygamber'e tâbi olmaktan vazgeçmesi için çeşitli maddî ve psikolojik müeyyideler uyguladı, türlü baskılar yaptı.²³

Mus'ab b. Umeyr'e gösterilen tepki ve verilen ceza; Câhiliye döneminde etkin bir rol üstlenen ve tebliğinin başlarından itibaren Hz. Pey-

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116; Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim* (Beyrut: y.y., 1953-1959), 7: 151; Muhammed Yusuf Kandehlevî, *Hayatü's-sahâbe*, trc. Sıtkı Güllü (İstanbul: Divan Yayınları, 1996), 1: 268-269.

¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 401.

¹⁶ Muhammed Hasen, *Mus'ab b. Umeyr*, 85-86.

¹⁷ Ahmet Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu* (Konya: Hibaş Basım Sanayi, 1983), 81.

¹⁸ Muhammed Hasen, *Mus'ab b. Umeyr*, 86.

¹⁹ Mehmet Şeker, *Gençler İçin Hz. Muhammed -Hayatı ve İslâm Esasları-* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2008), 69-72.

²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 401; Şeker, *Gençler İçin Hz. Muhammed -Hayatı ve İslâm Esasları-*, 212.

²¹ Şeker, *Gençler İçin Hz. Muhammed -Hayatı ve İslâm Esasları-*, 212.

²² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 401.

²³ Hüseyin Algül, "Mus'ab b. Umeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31: 226.

gamber'in karşısına ciddî bir problem olarak çıkan asabiyet ve kavmiyetçilik olgusunun bir yansıması olarak kabul edilebilir.²⁴

Yapılan baskılar, uygulanan müeyyideler Mus'ab b. Umeyr'i dininden döndürmedi. Ancak o, burada kaldığı sürece dinini yaşama konusunda sıkıntılar yaşayacağını biliyordu. Bu durumda, dinini özgür bir ortamda yaşayabileceği bir mekân arayışıyla bir yolunu bulup bi'setin beşinci yılı Receb ayında Habeşistan'a hicret eden kafiyleye katıldı; Habeşistan'a hicret etti.²⁵

Hicret günleri devam ederken Şîb-ı Ebû Talib'deki sosyal ve ekonomik boykotun kaldırılması ve Mekkelilerin Müslüman olduğuna dair şayialar çıkması üzerine Habeşistan'a hicret edenlerden bir kısmı Mekke'ye dönmüşlerdi. Mekke'ye dönen kafilenin içinde Mus'ab da vardı. Onun Habeşistan'dan dönüşü 620 yılına rastlamaktadır.²⁶

Müslümanlar Mekke'ye gelince söylentilerin asılsız olduğunu, ümitlerinin boşa çıktığını, müşriklerin kinlerinin arttığını öğrendiler. Kendilerini himaye edecek kişiler bulup, onların himayelerinde Mekke'ye girebildiler.²⁷ Mus'ab b. Umeyr de, Nadr b. el-Hâris b. Kelede'nin himayesine girdi.²⁸ Müşriklerin baskılarının devam etmesi üzerine, tekrar Habeşistan'a hicret eden kafiyleye Mus'ab da katıldı.²⁹ Fakat onun Habeşistan'da ne kadar kaldığı, Mekke'ye ne zaman döndüğü tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda bildiğimiz onun Birinci Akabe Bîati'nden önce Mekke'de olduğudur.³⁰

İbn Sa'd'ın (v. 230/844) naklettiği rivayete göre, Mus'ab b. Umeyr, Habeşistan'dan döndüğü zaman harap ve bitap düşmüş, yıpranmış hâldeydi. Önceki zarafeti kaybolmuş, bu hâlini gören annesi de onu kınamaktan, azarlamaktan vazgeçmişti.³¹ Muhtemelen annesi onun yıpranmış, bedbin hâlini ve her şeye rağmen dininden dönmeme konusundaki

²⁴ Geniş bilgi için bk. Demircan, *Ali Muaviye Kavgası*, 16-19; Âdem Apak, "İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 187-188.

²⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Kahire: y.y., 1986), 1: 344-345; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 204; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 401; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1: 496; Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: y.y., 1861), 3: 98.

²⁶ Taberî, *Târîh*, 3: 337-340; Ebu'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, ts.), 3: 138; Önkal, "Hicret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 17: 459.

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 206.

²⁸ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, trc. N. Ahmet Asrar (Ankara: y.y., 1983), 3: 257.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 117; Kandevlevî, *Hayatü's-sahâbe*, 3: 94; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, trc. N. Ahmet Asrar (Ankara: Pınar Yayınları, 1983), 3: 260.

³⁰ Muhammed Hasen, *Mus'ab b. Umeyr*, 159.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116.

kararlılığını anlayınca, ona baskı yapmayacağına dair teminat vermiş, bir yolunu bulup Mekke'ye getirtmiş olmalıdır. Netice itibarıyla Habeşistan hicretlerinin, Allah yolunda mücadele konusunda ona ciddi anlamda tecrübeler yaşattığını, olgunlaştırdığını; gerek dünya nimetlerinden vazgeçme, gerek sabır konularında uygulamalı bir eğitime tâbi tuttuğunu söyleyebiliriz.

1.2. Medine Dönemi

Mus'ab b. Umeyr her ne kadar Habeşistan dönüşünde, ailesi tarafından kendisine uygulanan baskılardan bir nebze olsun kurtulmuşsa da, bu durum onu ailesinin tesiri altına alamamıştır. O, hayatını İslâm'a adanmış bir Müslüman kişiliğiyle, hayatını yönlendirecek rehber olarak Hz. Peygamber'i seçmiştir.

Esasen Hz. Peygamber'in İslâm'ın tebliği konusunda, yeni Müslüman olmuş uzak bölgedeki insanlara dinin temel prensiplerini anlatacak, onlara Kur'ân öğretecek ve aralarındaki sorunları çözecek, bir anlamda onlara rehberlik edecek öğretmenlere ihtiyacı vardı.³² Birinci Akabe Bîati'ne katılanların çalışmaları neticesinde İslâm Medine'de filizlenmeye başlamıştı. Ancak bu yeterli değildi. Müslümanların tam anlamıyla İslâm'a bağlanmaları için, dinlerini çok iyi öğrenmeleri gerekmektedir.³³ Bu sebeple Medine'deki Müslümanlar, Hz. Peygamber'den kendilerine İslâm'ı anlatacak bir öğretmen göndermesini talep ettiler.³⁴ Hz. Peygamber de, İslâm'ı tebliğ edecek bir öğretmen sıfatıyla Mus'ab'ı Medine'ye gönderdi. Bu olay, onun hayatındaki dönüm noktalarından biri olmuştur.

Rivayetlerden anladığımıza göre Mus'ab b. Umeyr'in görev alanının kapsamını; "Halka Kur'ân okumak ve onun talimatını öğretmek, İslâm'ın prensiplerini anlatmak, dinî konularda onları bilgilendirmek, bu dine insanları davet etmek ve namazlarında onlara imamlık yapmak"³⁵ oluşturuyordu.

Mus'ab b. Umeyr, Yesrib'e gelince, Es'ad b. Zürâre'nin evine yerleşti

³² Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 46.

³³ Önkâl, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 90.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebevîyye*, 1: 434; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 220; Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1: 103; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm -es-Siretü'n-Nebevîyye-*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 294; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990), 1: 155; Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idariyye*, trc. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 1: 124; Kandelevî, *Hayatü's-sahâbe*, 1: 97; Muhammed Âbid el-Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 176.

³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 220, 234; 3: 604; Taberî, *Târîh*, 3: 357; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fi marifeti ashâb*, 3: 402; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 293; Kettânî, *et-Terâtibü'l-idariyye*, 1: 124; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî- Dinî- Kültürel- Sosyal İslâm Tarihi*, trc. İsmail Yiğit - Sadreddin Gümüş (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985), 1: 127.

ve tebliğ faaliyetlerini onunla birlikte sürdürdü. O, Es'ad'ın refakatinde bazen evlerde, bazen açık alanlarda toplanarak, bazen de birebir, yüz yüze görüşmelerle İslâm'ı tebliğ etmiştir.³⁶

Tebliğ metotlarından biri olan “muhatapla yüz yüze görüşme” yöntemi, Mus'ab b. Umeyr'in en çok verim elde ettiği yöntem idi. Nitekim o, faaliyetlerini engellemek üzere yanına gelen kabile reisleri Üseyd b. Hûdayr ve Sa'd b. Muâz ile yüz yüze görüşerek tebliğini yapmış, onların Müslüman olmalarına vesile olmuştur.³⁷

Sa'd, Müslüman olduktan sonra kavmine İslâm'ı tebliğ etti ve kavminin tamamı Müslüman oldu. Mus'ab, Es'ad b. Zürâre'nin evinden sonra Sa'd'ın evine yerleşti, burada İslâm'ı tebliğe devam etti. Onun bu tebliği neticesinde, Evs kabilesinden, Benî Ümeyye b. Zeyd, Hatme, Vâil ve Vâkıf'ın evleri dışında Ensâr'dan İslâm'ın ulaşmadığı ev kalmadı.³⁸

Mus'ab b. Umeyr, Medine'de yoğun bir çalışma temposuna girdi, örnek davranışlarıyla ve yüreklere tesir eden etkili Kur'ân tilâvetiyle Müslüman olanların sayısını her geçen gün artırdı.³⁹ Üseyd b. Hûdayr, Sa'd b. Muâz, Abbâd b. Bişr, Muhammed b. Mesleme,⁴⁰ Amr b. Cemûh⁴¹ gibi ileri gelen kişilerin Müslüman olmaları, Mus'ab'ın tebliğinin verimini artıran önemli faktörlerden biridir. İslâm'ın tebliğinde Mus'ab b. Umeyr'e destek veren önemli simalardan birisi de Râfi b. Mâlik el-Ensârî idi. Akabe'de Rasûlullah'la karşılaştığı zaman, Hz. Peygamber, o ana kadar nazil olan ayetleri ona vermiş, Râfi' de Medine'de kavmine o ayetleri okumuştur.⁴²

Mus'ab b. Umeyr, tebliğ faaliyetlerini yaparken Medine toplumunun sosyal, dinî yapısını göz önünde bulundurmuş, toplumun ihtiyaçlarına yönelik çözümler üretmiştir. Nitekim Cuma namazı ile ilgili ilâhî emir gelmeden önce Ensâr haftada bir gün toplu namaz kılmaya karar vermişti. Bu maksat için Yahûdilerin Cumartesi ve Hıristiyanların Pazar günü yerine Cuma gününü seçtiler.⁴³ Mus'ab b. Umeyr, Hz. Peygamber'e bir mektup yazarak Cuma namazı kılmak için izin istedi. Hz. Peygamber cevabî mektupta ona, zevalden sonra iki rekât namaz kıldırmasını, insanlara hutbe okumasını emretti. Mus'ab b. Umeyr, gelen izin üzerine Sa'd b. Hay-

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 77-78; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 420; Taberî, *Târîh*, 3: 357-358; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil fit-târih*, 1: 511-512; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 293-296.

³⁷ Bu konuda ayrıntılı rivayetler için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 77-78; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 420; Taberî, *Târîh*, 3: 357-359; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil fit-târih*, 1: 511-512; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 293-296.

³⁸ Taberî, *Târîh*, 3: 357; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil fit-târih*, 1: 512; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 298. Ayrıca bk. Kandehevî, *Hayatü's-sahâbe*, 1: 97.

³⁹ Şeker, *Gençler İçin Hz. Muhammed -Hayatı ve İslâm Esasları-*, 90, 212.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 440, 443, 604.

⁴¹ Kandehevî, *Hayatü's-sahâbe*, 1: 208.

⁴² Kettanî, *et-Terâtibü'l-idariyye*, 1: 125. Ayrıca bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 154.

⁴³ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, 3: 365.

seme'nin evinde 12 kişilik Ensâr topluluğuna Cuma namazı kıldırdı. Namazdan sonra bir koyun kesip birlikte yediler.⁴⁴

Mus'ab b. Umeyr, 622 yılının Hac mevsiminde ikisi kadın yetmiş beş kişiyle Mekke'ye geldi⁴⁵ ve Rasûlullah'a bir yıl içinde yaptığı tebliğ faaliyetini anlatarak onun takdirini kazandı. İkinci Akabe Bîatı'nın hazırlanması ve gerçekleştirilmesinde önemli görev yapan Mus'ab,⁴⁶ üç ay daha Mekke'de kalıp Medine'ye döndü.⁴⁷

Mus'ab b. Umeyr, Ashâb-ı Suffe'nin seçkinlerinden birisi idi,⁴⁸ hicret sonrasında da ilim halkalarından geri durmadı. Hz. Peygamber Medine'de gerçekleştirdiği muâhat/kardeşleştirme uygulamasında Mus'ab b. Umeyr'le Ebû Eyyûb'ü kardeş ilân etti.⁴⁹ O, daha önce Mekke döneminde Sa'd b. Ebû Vakkâs'la kardeş yapılmıştı.⁵⁰

H. Peygamber, Câhiliye döneminde sancaktarlık görevini uhdesinde bulunduran Mus'ab'ın ailesini de taltif etti⁵¹ ve Bedir Gazvesi'nde (2/624) Muhâcirlerin sancağını taşıma görevini Mus'ab b. Umeyr'e verdi.⁵² O, UHûd Gazvesi'nde (3/625) de Hz. Peygamber'in sancaktarlığını yaptı.⁵³ Mus'ab b. Umeyr'in UHûd Gazvesi'nde Ertât b. Abd'i öldürdüğü rivayet edilmektedir.⁵⁴ UHûd Gazvesi'nde İbn Kamie el-Leysî, Hz. Peygamber'e benzeyen Mus'ab b. Umeyr'i -Hz. Peygamber zannederek- şehit etti.⁵⁵ O, şehit oluncaya kadar Rasûlullah'ın önünde savaştı. Şehit olunca, Hz. Peygamber sancağı Hz. Ali'ye verdi.⁵⁶

Mus'ab b. Umeyr şehit olunca, na'şını saracak kefen bulunamadı,

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 118; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 295. Geniş yorum ve açıklama için bk. Şeker, *Gençler İçin Hz. Muhammed -Hayatı ve İslâm Esasları-*, 113-114.

⁴⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârîhi Hulefâ*, sad. Ali Arslan (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980), 1: 74; Önkâl, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 90.

⁴⁶ Taberî, *Târîh*, 3: 360; Algül, "Mus'ab b. Umeyr", 31: 226.

⁴⁷ Algül, "Mus'ab b. Umeyr", 31: 226.

⁴⁸ H. Kâmil Yılmaz, "Tasavvufî Açından Ashabı Suffa", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2001): 19.

⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 484; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3: 339.

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 139-140; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 401.

⁵¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 224.

⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2: 14; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Maârif* (Beyrut: 1987), 90; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fit-târîh*, 1: 527; Ahmet Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ*, 1: 90. Emile Dermeghem, kaynak göstermeden sancağı Hz. Ali'nin taşıdığını söyler. Bk. Emile Dermeghem, *H. Muhammed ve Risâleti*, trc. Ahmet Ağrakça (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 213.

⁵³ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî, *Târîhu Halife b. Hayyât* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993), 38; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Maârif*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 95; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 401.

⁵⁴ Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 39.

⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3: 77; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 94; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1: 141; Taberî, *Târîh*, 3: 516.

⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2: 42; Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 39; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fit-târîh*, 1: 552.

açıkta kalan ayaklarına izhîr otu (güzel kokusu olan bir bitki) konuldu.⁵⁷ Hz. Peygamber UHûd'dan dönerken Mus'ab'a dua edip şu âyeti okudu⁵⁸: "Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice kişiler vardır. Onlardan bazıları sözünü yerine getirip o yolda canını vermiş, bazıları da -şehitliği- beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde -sözlerini- değiştirmemişlerdir" (el-Ahzâb, 33/23), sonra Mus'ab'ın defnedilmesini emretti. Bunun üzerine Mus'ab'ı kabrine kardeşi Ebu'r-Rum b. Umeyr, Âmir b. Rebîa ve Suveybit b. Sa'd indirip defnettiler. Mus'ab şehit edildiği zaman yaklaşık, 40 yaşındaydı.⁵⁹

Mus'ab b. Umeyr, Hamne bt. Cahş'la evliydi. Hamne, Hz. Peygamber'in eşi Zeyneb bt. Cahş'ın kız kardeşidir. Mus'ab b. Umeyr'in Zeyneb adında bir kızı vardı.⁶⁰ Zeyneb bt. Mus'ab, Abdullah b. Abdillâh ile evlendi ve bu evlilikten Mus'ab, Muhammed ve Karîbe adlı çocukları doğdu.⁶¹ Hamne bt. Cahş ise Mus'ab b. Umeyr'in şehadetinden sonra Talha b. Ubeydullah ile evlenmiş, bu evlilikten Muhammed b. Talha doğmuştur.⁶²

Hz. Peygamber ona yaptığı hayırlı işler sebebiyle Mus'abü'l-hayr,⁶³ Medineliler de Kur'ân okuması ve öğretmesi dolayısıyla "Mukrî" lâkabını⁶⁴ vermişlerdir. Mus'ab orta boylu, güzel yüzlü, nazık, ince ve çok naif bir sahâbî idi.⁶⁵ Onun samimi dostlarından Âmir b. Rebîa, Mus'ab'ın ahlâkî yönünü şu sözlerle tezkiye etmiştir: "Mus'ab b. Umeyr, İslâm'a girdiği günden UHûd Gazvesi'nde şehit düştüğü ana kadar benim dostum, arkadaşım. Habeşistan'a yapılan her iki hicrette de beraberdik. O, ahlâkî yönden mükemmel ve son derece mülâyim, uysal birisiydi."⁶⁶

2. MUS'AB B. UMEYR'İN EĞİTİLMESİ VE EĞİTİMCİLİĞİ

Mus'ab b. Umeyr'in Hz. Peygamber tarafından Medine'ye eğitimci olarak gönderilmesinde, elbette Mus'ab'ın karakteristik özellikleri rol oynamıştır. Ancak ondaki meziyetleri tespit etmek, o özellikleri doğrultusunda eğitime tâbi tutmak, yetiştirmek Hz. Peygamber'in başarısıdır. O, bir lider olarak, bir eğitimci olarak Mus'ab'daki cevheri keşfetmiş, onu bir

⁵⁷ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Cenâiz", 27; Müslim b. el-Haccâc Ebu'l- Huseyn el-Kuşeyrî en-Nisâburî, *Sahîhi Müslim*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Cenâiz", 44; Ebû İsa Muhammed et-Tirmîzî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Menâkıb", 54; Ebû Abdurrahman b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Cenâiz", 40.

⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4: 51; Algül, "Mus'ab b. Umeyr", 31: 226.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 113.

⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116; 8: 241.

⁶¹ Muhammed Hasen, *Mus'ab b. Umeyr*, 45.

⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 116; 8: 241

⁶³ Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim*, 7: 151; Muhammed Hasen, *Mus'ab b. Umeyr*, 44.

⁶⁴ Taberî, *Târîh*, 3: 357; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbahânî, Ma'rifetü's-sahâbe, thk. Âdil Yûsuf (Riyad: y.y., 1998), 5: 2556.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 113.

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 117; Kandehlevî, *Hayatü's-sahâbe*, 3: 94.

kuyumcu hassasiyetiyle işlemiştir. Her ne kadar kaynaklar Mus'ab'ın hayatını anlatırken müstakil bir başlık altında onun eğitilmesini ele almamışlarsa da, gerek Hz. Peygamber'in eğitim anlayışından, gerekse Mus'ab'ın hayatına dair rivayetlerin tahlilinden konuyla ilgili tespitler ve değerlendirmeler yapmak mümkündür.

2.1. Hz. Peygamber Dönemi Eğitime Genel Bakış

Hz. Peygamber'in gönderildiği Câhiliye döneminin, Saadet Asrı'na evrilmesinde en etkili olan amil, şüphesiz O'nun "Ben bir muallim olarak gönderildim"⁶⁷ hadisinde bizzat vurguladığı gibi, eğitimcilik yönüdür. Hz. Âdem'den günümüze kadar tarihe yön veren mihverin bilgi olması, insanların davranışlarını ve stratejilerini sahip oldukları bilgiye göre ayarlaması;⁶⁸ davranışlara yön veren eğitimcinin / öğretmenin bilgi düzeyini gündeme getirmektedir. "Aynı zamanda bir eğitimci olan Hz. Peygamber'de bu bilginin kaynağı, şüphesiz vahiydir. Hz. Peygamber'in yerleştiği vahiy kaynaklı eğitimin yaslandığı tarihsel sosyokültürel bir arka plân ve yöneldiği verili sosyokültürel olgu bulunmaktadır. Eğitim öğretime dair evrensel ilâhî mesaj, Hz. Peygamber tarafından işte bu arka plân ve verili durum hesaba katılarak davranış diline dökülmüş, somutlaştırılmıştır".⁶⁹

Eğitimin değişik tanımları yapılmakla birlikte ülkemizde çoğunlukla Ertürk'ün şu tanımı kabul görmüştür: "Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişiklik meydana getirme sürecidir".⁷⁰ İnsanları mükemmellik vasfıyla teçhiz etmek, insanı kendisi ve başkaları için bir saadet vasıtası hâline getirmek ve en iyi hayat şartlarını temin edebilmek gibi gayeleri hedefleyen eğitim; yetişkin nesiller tarafından, sosyal hayata hazır olmayanlara tatbik edilen bir tesirdir.⁷¹ Bireyde davranış değişikliği yapması, her yerde yapılabilir olması⁷² eğitimin en belirgin iki özelliğidir. Bu iki özellik de bariz bir şekilde Hz. Peygamber'in eğitim anlayışında görülmektedir.

İnsanın ruh ve aklını olgunlaştırıp ilerletmesi, kemale erdirdiği insanların sayısını çoğaltması, getirdiği hüküm ve terbiyenin yararlı olup insanların bütün ihtiyacını karşılaması, asırlarca semere vermesi ve insa-

⁶⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârîmî, *es-Sünen*, Nşr. Abdullah Hâşim (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Mukaddime", 32; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Mukaddime", 17.

⁶⁸ Cihan Dura, *Bilgi Toplum* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 88.

⁶⁹ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 113.

⁷⁰ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme* (Ankara: Meteksan Yayınları, 1994), 12.

⁷¹ Amiran Kurrtkan Bilgiseven, *Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları* (İstanbul: Divan Yayınları, 1982), 15-16.

⁷² Özcan Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015), 10.

noğlunun ona daima muhtaç olması devlet başkanının eğitimcilik görevini tam olarak ifa ettiğinin göstergeleridir.⁷³ Bu zaviyeden bakıldığında, Hz. Peygamber'in eğitimcilik görevini tam anlamıyla yerine getirdiği görülmektedir.

Hz. Peygamber eğitim faaliyetlerini gerçekleştirirken özellikle Mekke'de birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Mekke'de ciddi eğitim kurumlarının olmaması, Hz. Peygamber'in zorunlu olarak "yaygın eğitim modeli"ni tatbik etmesine sebep olmuştur. Hayat boyu yapılan eğitim süreci diyebileceğimiz yaygın eğitim, örgün eğitim haricindeki her türlü eğitim faaliyetlerinin tümüne verilen genel bir isimdir.⁷⁴ Yaygın eğitim, her yaştaki ve eğitim düzeyindeki kişilere hitap etmekte, kişilerin ihtiyaçları, ilgi, istek ve istidatları doğrultusunda, ihtiyaç duydukları zamanlarda plânlanarak yürütülmektedir. Bu eğitimin bireyin ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir.⁷⁵

Mekke döneminde gerçekleşen on üç yıllık tebliğ faaliyetlerinin ilk üç yılında faaliyetler gizlilik içerisinde yürütüldü.⁷⁶ Tebliğin merkez binası olarak Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın "Dârülerkam" adıyla meşhur evi kullanıldı.⁷⁷ Müslümanlar bu evde gizli gizli toplanırlar, yeni dinin prensiplerini öğrenirler, Kur'ân okurlardı.⁷⁸ Dârülerkam'da Müslümanlara yönelik yapılan çalışmalarda, İslâm dairesine girenlere tam bir İslâmî anlayış ve ruh kazandırarak davaya sadık birer eleman, kadronun birer ferdi hâline getirme, davetin neşri için çaba gösterecek birer davetçi olarak yetiştirme hedefleniyordu.⁷⁹ Burada eğitim görenlerin o günün şartlarında "yük olacak değil, yük alacak, toplum içerisinde etkin kişiliği olan, farklı kabile fertlerinden ve gençlerden"⁸⁰ seçilmesi Hz. Peygamber'in tebliğle görevlendireceği kişilerin tespitinde seçici davrandığını ve onları özel bir eğitime tâbi tuttuğunu göstermektedir.

Dârülerkam'da İslâmî faaliyetlerin temel direği mesabesinde birçok değerli sahâbî yetiştirdi. Çoğu genç olan bu muhataplar, bir anlamda Hz. Peygamber'in tedrisinden ilk geçen kişiler idiler ve O'nun çekirdek kadrosunu oluşturdular. Bunlardan biri olan Mus'ab b. Umeyr, Medîne'ye yapılacak Hicret'in bir anlamda alt yapısını hazırlamış, orada ciddi bir eğitim faaliyeti sürdürmüştür.

⁷³ Saîd Havva, *İslâm'da Yönetim ve Yönetici*, trc. Ahmet Eminoğlu (İstanbul: Petek Yayınevi, 1990), 203.

⁷⁴ Mehmet Kocatepe, *Hz. Muhammed'in Mekke Dönemi'nde Uyguladığı Yaygın Eğitim* (Konya: İttifak Yayınları, 1999), 18-19.

⁷⁵ Yahya Çıkalı, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. K. Keskinçilic (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014), 11.

⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 280; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 199.

⁷⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshak*, thk. M. Hamidullah (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981), 26.

⁷⁸ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (Konya: Esra Yayınları, 1991), 23.

⁷⁹ Önkâl, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 81.

⁸⁰ M. Emin Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l-Erkâm* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 67.

2.2. Hz. Peygamber'in Tebliğci Seçiminde Dikkati Çeken Başlıca Nebevî İlkeler

Hz. Peygamber söz konusu çekirdek kadroyu, bazı ilkeler çerçevesince oluşturmuş ve eğitmiştir. Bu ilkelerin özünü, "muhatabı keşfetmek" oluşturmaktadır. Şöyle ki, yapı itibariyle elmas, yakut, zümrüt, kuvars, ametist... taştır. Fakat bunların nev-i şahsına münhasır özellikleri vardır. Uzman bir el bunları titiz bir şekilde işler, değerli hâle getirir. Dolayısıyla bir eğitimcinin de öncelikli yapması gereken iş, eğiteceği muhatabını keşfetmektir. Hz. Peygamber'in kadro oluşturma sürecinde bu konudaki hassasiyetini görmemiz mümkündür. O, geleceğe yönelik geniş bakış açıları üretirken, birlikte hareket edeceği kadroların pozisyonlarını ve rollerini hakkıyla keşfedebilmiş bir lider idi. Bu başarısında zamandan ve ayrıntılardan yararlanmasının etkisi olmuştur.

2.2.1. Kişiliği Keşfetmek

Gerçek lider, yönetimi altında bulundurduğu kadroyu şahsiyet yönünden çok iyi tanımalıdır. Günümüzde herhangi bir memuriyete müracaatlarda adaydan istenen "özgeçmiş" belgesi, esasen söz konusu kişiyi tanımak amacına yöneliktir. Konuya bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in Mus'ab'ın özgeçmişi hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Mus'ab'ın yetişme tarzı, geçmişi ve İslâm'a girişinden itibaren ortaya koyduğu davranışlar, onu bu göreve lâyık hâle getirmişti.⁸¹ Nitekim Hz. Peygamber Mus'ab'ın geçmişi bildiğini, onun kişiliği konusunda kanaat sahibi olduğunu şu ifadeleriyle belirtmiştir: "Ben onun Mekke'de ana ve babasının yanındayken gördüğüm durumunu hatırlıyorum. Ona çok iyi bakarlar, onu nimet içinde yüzdürürlerdi..."⁸²

2.2.2. Liyakati Keşfetmek

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, "Allah, gökten bir su indirdi de dereler (kendi ölçüsünce dolu su ile) çağlayıp aktı. Sel de yüze çıkan köpüğü götürdü" (er-Ra'd, 13/ 17) ayetiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: Bu ayette, Hz. Peygamber'e vahiy ile inen ilim, gökten yağan yağmura benzetilmiştir. İman edenler ise kendi istidat ve kabiliyetlerine göre rahmet yağmurundan payını almış olan dere ve çaylara benzetilmiştir.⁸³ Yani rahmet yağmurundan beslenen dere ve çayların kapasitesi, yağmurdan alınan paya göre tespit edilir. Bu metaforik örnekte de görüldüğü gibi, tebliğ kadrosunun liyakati, ehil olması, gerçekleştirilecek faaliyetin niteliğini artırmaktadır. Hz. Peygamber, kadrosunda yer alan elemanlarını bu doğrultuda

⁸¹ Gündüz, "Mus'ab b. Umeyr'in Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri", 137.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 117; Kandehlevî, *Hayatü's-sahâbe*, 2: 331. Başka bir varyantta, Mus'ab b. Umeyr'in samimi dostlarından Âmir b. Rebîa aynı paralelde bir rivayette bulunur. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 117; Kandehlevî, *Hayatü's-sahâbe*, 3: 94.

⁸³ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, 1: 98.

tespit etmiştir. Onların içerisinde tevdi edeceği göreve en lâyık kişi olarak Mus'ab'ı seçmesi de tesadüfî değildir. Nitekim ileriye dönük uygulamalarda bu tercihin isabetli bir tercih olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. O, kendisine verilen bu hassas görevi "sıfır hata" diyebileceğimiz bir seviyede, yüz akıyla tamamlamıştır.

2.2.3. Temsil Yeteneğini Keşfetmek

Kaynaklar, Mus'ab'ın öğretmen olarak seçilmesi konusunda şu bilgileri nakletmektedirler: "Hz. Peygamber, Kureys'teki Müslümanlar içinde, gerek hitabet yönünden, gerekse yakışıklılık, anlayış ve kabiliyet yönünden en iyileri olan genç sahâbî Mus'ab b. Umeyr'i Yesrib'e gönderdi. Kureys delikanlıları arasında onun gibi yakışıklı ve güzel giyinen yoktu..."⁸⁴

Mus'ab b. Umeyr, sadece hitabet, yakışıklılık, anlayış ve kabiliyet yönünden değil, aynı zamanda sağlam inanç, güzel ahlâk, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, çalışkanlık gibi toplumların erdem olarak kabul ettiği hasletlere de sahip bir kişi idi.⁸⁵ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in görevlendirdiği bir öğretmen sıfatıyla Medine'de İslâm'ı tebliğ edebilecek temsil kabiliyetine yeterince sahip idi.

2.2.4. Zekâ Kapasitesini Keşfetmek

Mus'ab b. Umeyr'in derin ilmi, siyasî tecrübesi, geniş ufku; Hz. Peygamber'in Medine'de İslâm'ı yaymak, Müslümanlara Kur'ân okutup dinlerini öğretmek, İslâm adap ve prensiplerini bildirmek üzere onu tercih etmesinde etken rol oynamıştır.⁸⁶ O, Medine'ye gidip tebliğ faaliyetlerine başladığı andan, tebliğinin sonuna kadar nasıl bir strateji izleyeceğini, hedefine nasıl ulaşacağını titizlikle yerine getirmiş ve başarıya da ulaşmıştı. Şüphesiz bu üstün bir zekâ kapasitesinin yardımıyla gerçekleşmiştir.

2.2.5. Sorumluluk Anlayışını Keşfetmek

Sorumluluk, bir görevden, bir işten sorumlu olma durumunu; bu yükümlülüğün kendisi ve karar alma yetkisinin yanı sıra, hesap verme sorumluluğunu da içeren görev, meslek ya da toplumsal konumu ifade etmektedir. Kişinin toplum ya da öteki bireyler karşısında yapıp ettiklerini ya da kendi yetki alanına giren bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir.⁸⁷

Mus'ab b. Umeyr'in, ciddi anlamda sorumluluk alması sadece eğitim

⁸⁴ İbn Hişâm, *es-Siret'ü'n-Nebeviyye*, 2: 76; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 117, 120; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fî marifeti ashâb*, 3: 402; Kandehlevî, *Hayatü's-sahâbe*, 2: 331.

⁸⁵ Ahmet Güzel, "Mus'ab b. Umeyr Örneğinde Hz. Peygamber'in İnsan Yetiştirme Modellemesi", *DİB. Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu (18-20 Nisan 2014 Erzurum)* (İstanbul: : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 361.

⁸⁶ Gündüz, "Mus'ab b. Umeyr'in Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri", 137.

⁸⁷ Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013), 57.

konusunda olmadı. Hz. Peygamber, Bedir Gazvesi'nde (2/624)⁸⁸ ve UHûd Gazvesi'nde (3/625) o kadar sahâbî içerisinde Mus'ab b. Umeyr'e sancaktarlık görevini tevdi etti.⁸⁹ Onun Hz. Peygamber tarafından böylesi önemli görevlere lâıyk görülmesi, kanaatimizce Mus'ab'ın sorumluluk sahibi bir kişi olmasıyla alâkalı bir durumdur.

2.2.6. Güveni keşfetmek

Hz. Peygamber'in onun eğitimine özel ihtimam göstermesinde, temsil yeteneği, zekâsı, kabiliyeti, karakter yapısı gibi vasıflarının yanı sıra, Câhiliye toplumunda mevcut olan "asabiyet olgusunun izâlesine" yönelik bir hedef de göz önünde bulundurulmuş olmalıdır. Toplum içerisine kök salmış asabiyet olgusuna rağmen; Hz. Peygamber'in ataları arasında düşmanlık ve rekabet olan bir kişiye önemli görevler vermesi, ancak Mus'ab'a duyduğu "güven"le izah edilebilir.

Nitekim UHûd Gazvesi'nde Hz. Peygamber, sancaktarlık görevini önce Hz. Ali'ye vermişti. Müşriklerin sancaktarı Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz idi. Hz. Peygamber bunu öğrenince "Biz vefa konusunda onlardan daha üstünüz," diyerek sancaktarlık görevini Hz. Ali'den alıp, Ebû Azîz'in kardeşi Mus'ab b. Umeyr'e verdi.⁹⁰

2.2.7. Sadakati Keşfetmek

Devlet yönetiminde, lider kritik görevler vereceği kişilerin kendisine sadakatli olmasına özen gösterir. Aksi halde, bir takım muhaliflerin istismarı söz konusu olur ki, bu arzu edilen hedefe ulaşmayı engeller. Hz. Peygamber, güven duyduğu ve davasına sadık olduğuna inandığı Mus'ab'a görev verirken, içi son derece rahattı ve onun en ufak bir ihanetine ihtimal vermiyordu. Mus'ab, davasına sadakat konusunda karşısındaki annesi bile olsa, asla taviz vermedi. Şu örnek konuyla ilgili fikir edinmemize imkân vermektedir: Mus'ab, Medine'deki tebliğ görevini tamamlayıp beraberindeki Medinelilerle Akabe mevkiinde Hz. Peygamber'le buluştu. Annesi onun Mekke'ye geldiğini öğrenince, yanına gelmesi için haber gönderdi. Mus'ab, annesinin yanına gelince, annesi "Mekke'ye geldin de, annene uğramadan Muhammed'in yanına mı gittin?" sözleriyle ona sitem etti. O, annesine; "Hz. Peygamber'e uğramadan hiçbir yere gitmeyeceğini", kesin bir dil ile ifade etti.⁹¹ Bu konuda İslâm tarihinde bir hayli örnek

⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2: 14; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 90; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fit-târih*, 1: 527; Ahmet Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ*, 1: 90. Dermeghem, kaynak göstermeden sancağı Hz. Ali'nin taşıdığını söyler. Bk. Dermeghem, *Hz. Muhammed ve Risâleti*, 213.

⁸⁹ Halife b. Hayyât, *Târîh*, 38; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 95; İbn Abdülberr, *el-İstîâb fi marifeti ashâb*, 3, 401.

⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3: 396; 4: 17, 22; Güzel, "Mus'ab b. Umeyr Örneğinde Hz. Peygamber'in İnsan Yetiştirme Modellemesi", 363.

⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 110.

bulmak mümkündür. Benzer bir hadise, Hz. Osman'ın Hûdeybiye'de müşriklere elçi olarak gönderildiği, müşriklerin tekliflerine verdiği cevapta da görülmektedir.⁹² Şüphesiz tüm bu örnekler Hz. Peygamber'in kadrosunu oluştururken sadakat keşfi yaptığının delilleridir.

2.2.8. Samimiyeti Keşfetmek

Gerçek bir hidayet her zaman benliğin en derin noktasına, kişiliğin organize olduğu yere kadar nüfuz eder. Ruhunun derinliği içerisinde bir dine bağlanmaya ya da bütün hayat tarzını dine göre düzenlemeye karar veren insan Allah'la, insanlarla ve dünya ile yeni ittifaka girer.⁹³

Mus'ab b. Umeyr, tüm benliğiyle Hz. Peygamber'e teslim olmuş, "Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur..." (Nisâ, 4: 80), "De ki: Allah'a itaat edin ve Rasûl'e itaat edin..." (en-Nûr, 24/4) ayetlerinin doğrultusunda hareket etmiş, tabir caizse, bir ölü gibi kendisini Allah ve Rasûl'üne teslim etmiştir. Hz. Peygamber bizzat şu ifadeleriyle Mus'ab'ın samimiyetini tezkiye etmiştir: "O, Allah'ın rızasını kazanmak, Peygamber'ine yardım etmek gayesiyle Mekke'den çıktı..."⁹⁴

Ashâb-ı Kirâm'dan Habbâb b. Eret de Mus'ab b. Umeyr için şunları söylemiştir: "Biz Hz. Peygamber'le birlikte Medine'ye sadece Allah rızası için hicret ettik. Artık mükâfatını Allah'tan bekleriz. Bazı arkadaşlarımız mükâfat olarak bu dünyada Allah'ın nimetlerinden faydalandılar. Bazı arkadaşlarımız ise bu dünyada mükâfatlarından hiçbir şey yemeden ahirete göç ettiler. Mus'ab b. Umeyr de bunlardan birisiydi."⁹⁵

Mus'ab'ın davasına samimiyeti şu olayda da açıkça görülmektedir. Bedir Gazvesi sonunda esir alınan müşrikler arasında Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr de vardı. Ebû Azîz, Ebu'l-Yüsr Muhric b. Nadla'nın esiriydi. Mus'ab, kardeşini görünce, Ebu'l-Yüsr'e: "Onu sıkı tut, anası varlıklı birisidir" dedi. Ebû Azîz: "Kardeşinle ilgili sarf edeceğin sözler bunlar mı olmalıydı?" diyerek sitem etti. Mus'ab b. Umeyr de, Ebu'l-Yüsr'ü göstererek: "Benim kardeşim o; sen değilsin" dedi.⁹⁶ Asabiyet olgusunun yerleşmiş olduğu bir toplumda gerçekleşen bu hâdise, Mus'ab'ın samimiyetinin tescili mahiyetindedir. Onun bu tavrını Buhl şu şekilde değerlendirir: "İslâm dinine ne kadar kuvvetle bağlı bulunduğunu çok sevimli olarak tasvir edilen annesine karşı münasebeti ile bilhassa Bedir

⁹² Hz. Peygamber, amaçlarının umre yapmak olduğunu bildirmek üzere Hz. Osman'ı müşriklere elçi olarak gönderdiği zaman, müşrikler ona: Seni severiz. Sen istediğin kadar Kâ'be'yi ziyaret edebilirsin, ancak Muhammed asla, dediler. Hz. Osman da: Hayır, Hz. Peygamber Kâ'be'yi ziyaret etmeden ben asla ziyaret etmeyeceğim, demişti. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3: 329.

⁹³ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 291.

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 117; Kandehlevî, *Hayatü's-sahâbe*, 2: 331; 3: 94.

⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 113.

⁹⁶ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 5: 2967; Kandehlevî, *Hayatü's-sahâbe*, 2: 351-352.

Gazvesi'nde esir edilen kardeşine söylemiş olduğu sözleri göstermektedir".⁹⁷

2.2.9. Sabrı ve Kanaatkârlığı Keşfetmek

Büyük hedeflere talip olmak, bir anlamda büyük meşakatlere talip olmaktır. Gayeye ulaşmak, mücadelede sebatkâr davranmak da sabrı gerektirir. Firavun'un sarayında yaşayan Hz. Musa, tebliğ'e başlamadan, Medyen'de ciddi anlamda sabır testine tâbi tutulmuştu. Aynı şekilde Hz. Peygamber de, çocukluğundan itibaren karşılaştığı meşakatler karşısında sabrı kalkan edinmişti. Aristokrat bir ailede yetişen Mus'ab'ın da, karşılaşacağı çile ve meşakatler karşısında sabır testinden geçtiği görülmektedir. Müslüman olduktan sonra ailesi tarafından maruz kaldığı baskılar, sonra Habeşistan'a hicretinde karşılaştığı meşakatler karşısında onun sabırla hareket ettiğini görüyoruz. Bu sabır ona aynı zamanda kanaatkâr bir yaşam sürmesini sağlamıştır. O, müreffeh bir aile yaşantısından sonra, "bir hırka, bir lokma" anlayışıyla hareket etmiş; şehit olduğu zaman da üzerine sarınacak kefedenden mahrum kalmıştır.⁹⁸

2.2.10. Cesareti ve Fedakârlığı Keşfetmek

Elit bir ailenin, lüks içinde yaşamış bir çocuğu olarak Mus'ab'ın acılara, çilelere göğüs germesi çok kolay olmadı. Özellikle Habeşistan'da büyük sıkıntılar çektiğini bizzat arkadaşları nakletmektedirler. İşte zahiren menfi gibi görünen bu duruma rağmen, Hz. Peygamber'in ondaki cesareti keşfetmiş olması da büyük bir din tebliğcisine, işinin ehli bir lidere yakışan tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen Mus'ab'ın, Medine'ye öğretmen olarak gitmesi, son derece tehlikeli bir durumdu. Çünkü Medine'de çoğunluğu henüz Müslüman olamamış bir topluluk vardı. Fakat o üstlendiği görevin bilincindeydi. Bütün tehlikesine rağmen bu görevi yerine getirmeliydi.⁹⁹ Mus'ab'ın Habeşistan hicreti, ona İslâm'ı tebliğ konusunda geniş tecrübeler kazandırmıştı. Mekke'de göğüs germiş olduğu acı tecrübeler ona karşılaştığı güçlüklerle mücadele etmeyi öğretmişti.¹⁰⁰ UHûd Gazvesi'nde şehit olma sebebi de, Hz. Peygamber'e kendisini kalkan etmesiydi. Çünkü Hz. Peygamber, kendisi Mekke'de ateş çemberi içerisindeyken, Müslümanları eziyet görmemeleri için Habeşistan'a göndermiş, fedakârlık örneği sergilemişti.

2.3. Mus'ab b. Umeyr'in Eğitimi

Mus'ab b. Umeyr, Dârülerkam'da Hz. Peygamber'in yetiştirdiği çekir-

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 287; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, 5: 694; Fr. Buhl, "Mus'ab b. Umayr", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1971), 8: 663.

⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 113.

⁹⁹ Gündüz, "Mus'ab b. Umeyr'in Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri", 137.

¹⁰⁰ Gündüz, "Mus'ab b. Umeyr'in Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri", 137.

dek kadro içerisinde bizzat Hz. Peygamber tarafından eğitilmiş, yetiştirilmiştir. O burada Kur'ân ve Hz. Peygamber'in mesajlarıyla beslenmiş, öğrendiği bilgileri Habeşistan hicretleriyle pratize etmiş ve seçkin mübelliğlerden olmuştur. Onun eğitimi Medine'de Suffe'de de devam etmiştir.

Mekke döneminde eğitim konuları, Hz. Peygamber'e gelen vahiyler doğrultusunda, özellikle Allah'ın varlığına ve birliğine, kendisinin Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna ve ahirete imana yönelikti. İnanç esaslarının, yaratılış ve ölüm konularının işlenmesi sahâbenin imanının pekişmesini sağlıyordu.

2.3.1. Başlıca Eğitim Yöntemleri

Yöntem, bir amaca ulaşmak için takip edilen mantıklı, düzenli yol demektir. Yöntemi oluşturan işlemleri kapsayan teknik ise herhangi bir şeyi yapmak için izlenen veya yeniden bir şeyi oluşturmayı amaçlayan bir yoldur.¹⁰¹ Hz. Peygamber, eğitim öğretimde verimli sonuç alabilmek için birçok yöntem kullanmıştır. Her ne kadar o dönemlerde günümüzdeki gibi isimlenen yöntemler yok ise de muhteva ve uygulama şekillerine baktığımızda, modern dünyada kullanılan eğitim öğretim yöntemlerinden birçoğunun Hz. Peygamber tarafından kullanıldığını görürüz.

2.3.1.1. Bireysel Eğitim

Bir konuyu yaparak ve yaşayarak öğrenme esası üzerine kurulan bu yöntem, uygulama, analiz ve sentez düzeyinde davranışların kazandırılmasında kullanılmaktadır.¹⁰² Toplum içinde bireysel yeteneklerin küçük yaşta tespit edilmesi ve sağlıklı bir eğitim vererek geleceğe yönelik eğitimden geçirilmesi önemli bir husustur. Hz. Peygamber, bireysel eğitimi ihmal etmemiştir. O, bireysel yeteneklerini keşfettiği Mus'ab'a yeterli düzeyde bir eğitim vermiştir. Dârülerkâm'da daha çok verilen teorik eğitimin yanı sıra geleceğe yönelik yetiştirme bağlamında pratik eğitimler de vermiştir. Denilebilir ki, şayet Mus'ab'ın Habeşistan tecrübesi olmasaydı, Medine'deki faaliyetlerinde bir takım güçlüklerle karşılaşması söz konusu olabilirdi.

2.3.1.2. Anlatma (Takrir) Yöntemi

Geçmiş çok eskilere dayanan geleneksel yöntemlerden biri olan anlatım yöntemi, sunuş yoluyla öğretme stratejisine dayanmaktadır. Bu yöntem daha çok, muhatabı güdülemede, bir konunun açıklanmasında, özetlenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılır.¹⁰³

Hz. Peygamber'in, bazen bir vâiz, bir müftü, bir hâkim, bir öğretmen,

¹⁰¹Savaş Büyükkaragöz - Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metotları* (Konya: Atlas Kitabevi, 1994), 69-72.

¹⁰²Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017), 16

¹⁰³Mehmet Güven, *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008), 261; Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretim Sanatı*, 78.

bir terbiyeci, bir aile reisi, bazen bir diplomat, bir komutan, bir fatih gibi konuşma tarzı olmuştur. O, hangi konumda olursa olsun, ashâbına devamlı surette alçak gönüllü bir kardeş, şefkatli bir öğretmen, merhametli bir baba gibi davranmıştır.¹⁰⁴ Hz. Peygamber: “Ben, Arab’ın en fasihiyim. Bunu övünmek için söylemiyorum. Ben bu saf dili Benû Sa’d kabilesinden -sütanesi Halime’nin kabilesi- öğrendim”¹⁰⁵ sözleriyle dile hâkimiyetini vurgulamış; “Ben az söyleyerek, çok manalar ifade edici ‘cevâmiü’l-kelim’ olarak gönderildim”¹⁰⁶ ifadeleriyle anlatım şeklini ortaya koymuştur. Hz. Peygamber’in uygulamalarına baktığımızda, onun her zaman insanlarla iyi bir iletişim kurduğunu görmekteyiz. O, her zaman ağır ağır, tane tane konuşur, yumuşak ve ikna edici bir üslup kullanır, düşmanlarıyla bile konuşarak problemlerini çözmeyi tercih ederdi.¹⁰⁷

Hz. Peygamber’in eğitiminden geçen, Mekke gençleri içerisinde şairliğiyle de dikkati çeken Mus’ab da, son derece yumuşak bir üslûpla, belagatli lehçesiyle, etkili hitap tarzıyla muhataplarını manevî bir atmosfere sokardı.¹⁰⁸ Dengeli ve etkileyici bir şekilde konuşurdu. Tebliğine önce besmeleyle başlar, sonra tatlı bir üslûp ile ayetleri okur, kendisini dinleyen insanları muazzam bir şekilde etkilerdi.¹⁰⁹ Araplar aslında tepkiyi çok kolay gösteren bir huya sahip olmalarına rağmen, Üseyd b. Hûdayr, Kur’ân’ın ayetleri ve Mus’ab b. Umeyr’den duydukları karşısında yeni dinin kaidelerini öğrenerek hemen İslâm’a teslim olmuş,¹¹⁰ aynı şekilde Sa’d b. Muâz gibi bir kabile reisi de farklı amaçla geldiği hâlde, Müslüman olmuştur.

2.3.1.3. Soru - Cevap Yöntemi

Sözel etkileşime dayalı bir yöntem olan Soru-Cevap yöntemi, yaygın olarak kullanılan, düşünme alışkanlıklarını geliştirmeyi hedefleyen bir yöntemdir.¹¹¹ İbn Abbâs’a, sahip olduğun ilmi nasıl elde ettin? diye sordukları zaman o: “Soran bir dil ve kavrayan bir kalple” cevabını vermiştir.¹¹² Mus’ab b. Umeyr’in tebliğini yaparken bu yöntemden yararlandığını görüyoruz. O, Medine’de İslâm’ı tebliğ ederken, halk ondan bir istekte bulundu. Ona YaHûdi ve Hıristiyanlardaki gibi haftalık bir araya toplanabilecekleri bir ibadet günü -ki bu günün Cuma olmasını teklif ettiler- belirlemek istediklerini söylediler. Mus’ab, konuyla ilgili Hz. Peygamber’e bir

¹⁰⁴Ebü İshâ Muhammed et-Tirmizî, *Hadislerle Peygamberimiz’in Özel Hayatı ve Güzel Ahlakı*, haz. M. Raif Efendi (Konya: Konya Kitapçılık, 1997), 86.

¹⁰⁵İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1: 176.

¹⁰⁶Buhârî, “Cihad”, 122, “Ta’bir”, 22.

¹⁰⁷Nesligül Erol, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Drama Yönteminin Kullanılması* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009), 44.

¹⁰⁸Muhammed Hasen, *Mus’ab b. Umeyr*, 43, 175.

¹⁰⁹Dermenghem, *Hz. Muhammed ve Risâleti*, 33.

¹¹⁰Dermenghem, *Hz. Muhammed ve Risâleti*, 33-34.

¹¹¹Güven, *Eğitim Bilimine Giriş*, 263.

¹¹²Kettânî, *et-Terâtibü’l-idariyye*, 3: 131.

mektup yazıp, ne yapması gerektiğini sordu. Hz. Peygamber ona yazdığı cevabî mektubunda; güneş zevali biraz geçtikten sonra, iki rekât namaz kılmalarını ve hutbe okumasını emretti. Mus'ab b. Umeyr, gelen izin üzerine Sa'd b. Hayseme'nin evinde 12 kişilik Ensâr topluluğuna Cuma namazı kıldırdı. Bu İslâm'da kılınan ilk Cuma namazıdır.¹¹³ Bu emrin Medine'ye gönderilme sebebi, o sıralarda Mekke'de cemaatle namaz kılmanın mümkün olmaması idi.¹¹⁴ Görüldüğü gibi Mus'ab b. Umeyr, kendisini aşan konularda konuyu Hz. Peygamber'e mektupla sorarak çözüme kavuşturmuştur.

2.3.1.4. Problem Çözme Yöntemi

Problem Çözme yöntemi, arzulanan amaca ulaşmak için etkili ve yararlı olan araç ve davranışları çeşitli imkânlar içinden seçip kullanma yöntemidir.¹¹⁵ Hayatta karşılaşılabilecek problemleri çözme becerisini, cesaretini ve gücünü muhataba kazandırmak, bu yöntemle gerçekleştirilmektedir.¹¹⁶

Hz. Peygamber hayatı boyunca gerek kendisinin, gerek ashâbının karşılaştığı problemlere çözüm üretmiş, şikâyet yerine sorunlara çözüm üretmeyi tercih etmiştir. Mus'ab b. Umeyr'in, hayatının hiçbir döneminde herhangi bir şeyden şikâyetçi olduğuna dair bir rivayetle karşılaşmıyoruz. Mekke'de Arap toplumunda karşılaşılan asabiyet anlayışının Medine'de de mevcut olduğunu görürüz. Ahlâkî tavır ve davranış bakımından İslâm, kan akrabalığına dayanan kabile mensubiyeti yerine dinin manevî mensubiyetini getirmiş bulunmaktadır.¹¹⁷ Akabe Bîati'nden sonra birlikte namaz kılmak isteyen toplulukta Evslilerin imamı Hazrecliler, Hazreclilerin imamı Evsliler için uygun karşılanmadı. Bunun sonucunda bu cemaat, namazları esnasında imamlık yapmak üzere Mus'ab'ın başa geçmesine rıza gösterdiler.¹¹⁸ Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra Evs ve Hazrec'in mensubu olduğu Kahtânîler kendi aralarında ve

¹¹³İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 110.

¹¹⁴Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi*, 3: 365. Esasen Cuma namazı Hz. Peygamber'in hicret yolculuğu esnasında Rânûnâ vadisinde farz kılınmıştı. Kafile, Rânûnâ vadisine gelince, orada konakladı. O gün günlerden Cuma idi. Öğle vakti girince Rasûlullah burada bir hutbe okuyup, Cuma namazını kıldırdı. İslâmiyet'te kılınan ilk Cuma namazı budur. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 139; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 235-236; Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, çev. Z. Kadiri Ugan, (İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1955), 8. Birbirine tezat gibi görünen bu rivayetleri Mehmet Şeker şöyle telif etmektedir: "Mus'ab b. Umeyr'in Hz. Peygamber'in izniyle başlattığı Cuma namazı, Hz. Muhammed'in Medine'ye gelişine kadar da devam etmiştir. Genel kanaate göre Cuma namazının farz kılınışı, hicretin birinci yılında olmuştur. Ondan önce de bu namaz kılınmakta ise de, henüz farz olarak değil, Hz. Peygamber'in sünneti olarak kılınyordu." Şeker, *Gençler İçin Hz. Muhammed*, 114.

¹¹⁵Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*, 83.

¹¹⁶Büyükkaragöz ve Çivi, *Genel Öğretme Metodları*, 87.

¹¹⁷Philip K. Hitti, *Siyâsî-Kültürel İslâm Tarihi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 1: 208.

¹¹⁸Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 153; Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, 177.

hatta Muhacirlerin mensubu olduğu Adnânîlerle birleşmişler, kardeş olmuşlardır. Bu oluşumda ilk mübelliğ-muallim Mus'ab b. Umeyr'in oluşturduğu alt yapının etkisi olduğu muhakkaktır.

2.3.1.5. Tümdengelim

Konuya göre eğitimde bütünden parçaya, genelden özele giderek yapılan yaklaşımlar, hedefe kolay ulaştırabilmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, Problem Çözme bağlamında Tümdengelim tekniğine de başvurmuştur. Esasen O'nun inanç, ibadet, ahlâk konularında temel aldığı referans, vahyin kaynağı Kur'ân-ı Kerîm idi. İslâm'ın temel esasları Kur'ân-ı Kerîm'den süzülüp hayata aktarılıyordu. Allah'ın "Bir olduğu" fikri temel alınarak insan kişiliğinin ve sosyal düzenin değiştirilmesini amaç edinen kılavuz bir kitap olarak Kur'ân, Allah'ın her şeyi bilmesi ve her şeye muktedir olmasından yola çıkarak gerçeği açık, doğrudan doğruya ifade edilişle, yol gösterici kılavuz kitap olma gayesine erişir. Dolayısıyla, insan ilişkileri için yollar ve prensipler, İslâm medeniyetinin parametreleri için ise teorik bir çerçeve sunar.¹¹⁹

Bu sebeple Hz. Peygamber, Müslüman olsun, gayrimüslim olsun muhataplarını tebliğde çoğu kez, sadece Kur'ân-ı Kerîm'den ayetler okuyarak mukabelede bulunuyordu. Bu şekilde eğitim metodunu Medine'deki tebliğ faaliyetlerinde Mus'ab da sık sık kullanmış, muhataplarına Kur'ân-ı Kerîm'den konuyla ilgili ayetler okumuştur. Mus'ab b. Umeyr, Kur'ân-ı Kerîm'den o zamana kadar nazil olan ayetleri ezbere biliyor ve tebliğinde muhatabına öncelikle Kur'ân okuyordu. Amr b. Cemûh oğlunun müslüman olduğunu öğrenince, oğlunu çağırıp, o adamdan (Mus'ab'tan) duyduklarını anlat demiş, o, Fatiha sûresini yarısına kadar okumuştur. Mus'ab, Sa'd b. Muâz'a da Zuhurif sûresinin ilk ayetlerini okumuştur.¹²⁰ Öte yandan İslâm'ın özünü oluşturan Tevhit inancı merkeze alınmış ve inanç, ibadet ve ahlâk esasları bu temel üzerine bina edilmiştir.

2.3.1.6. Tümevarım

Hız. Peygamber, duruma göre "parçadan bütüne gitmek" şeklinde uygulanan Tümevarım tekniğini de eğitim uygulamalarında kullanmıştır. Hız. Peygamber, Mekke döneminde tebliğini Allah'ın varlığına ve birliğine, Kendisinin Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna, ahiret gününe iman etmelerinden hareketle, İslâm'ın geneline doğru seyreden bir metot üzerine kurmuştu. Bu yöntemin ulaştığı nokta tevhit inancıydı. O'nun bu uygulaması aynen Medine'de Mus'ab tarafından da uygulanmıştır. Meseleye muhatap açısından baktığımızda, Hız. Peygamber'in bazı sorunları "kabile reisleriyle çözmesine" yönelik uygulamalarının Mus'ab'ın Medine'de kabile

¹¹⁹Ziyaüddin Serdar, *İslâm Medeniyeti'nin Geleceği*, trc. Deniz Aydın (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 22.

¹²⁰Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, 1: 108, 171.

reisleri olan Sa'd ve Üseyid'e yaptığı tebliğle örtüştüğünü de görürüz. İbn Hişâm'ın (v. 218/834) naklettiği rivayete göre, Es'ad b. Zürâre ile Mus'ab b. Umeyr Benî Zafer'e ait bir bahçede insanlara İslâm'ı anlatıyordu. Onların faaliyetlerinden haberdar olan Benî Abdi'l-eshel'in reislerinden Sa'd b. Muaz ile Üseyd b. Hûdayr onlara engel olmak istediler. Sa'd, Es'ad b. Zürâre'nin teyzesinin oğlu olan Üseyd b. Hûdayr'a: "Es'ad, tezyenin oğludur. Ona git sorunu tatlılıkla çöz. Yaptıkları faaliyetlerine son versinler. Aksi halde, sonuç iyi olmaz" dedi. Üseyd, süngüsüyle Es'ad'la Mus'ab'ın bulunduğu yere geldi. Onlara: Hayatımızı seviyorsanız, bu faaliyetlerinize son verirsiniz. Yoksa sonuç sizin açınızdan iyi olmaz, dedi. Mus'ab ona: Biraz oturup soluklanın, anlattıklarımızı dinleyin, hoşunuza giderse kabul edersiniz, hoşlanmazsanız, kimseyi zorla bir şeye çağırıyoruz, dedi. Üseyd, oturdu. Mus'ab, Kur'ân'dan ayetler okudu. Dinledikleri karşısında etkilenen Üseyd, Müslüman oldu. Oradan ayrılıp Sa'd b. Muaz'ın yanına geldi, onları anlattı. Sa'd, sinirlendi, süngüsünü alıp bizzat kendisi Es'ad ve Mus'ab'ın bulunduğu yere gitti. Onları tehdit ederek, hemen yaptıkları işe son vermelerini istedi. Onlar, Üseyd'e yaptıkları tebliğin aynısını ona da yaptılar. Sa'd da Müslüman oldu. Hatta kabilesini de durumdan haberdar edip Müslüman olmalarını sağladı.¹²¹

2.3.1.7. Analiz (Çözümleme)

Hz. Peygamber, bazı eğitim ve öğretim uygulamalarında, muhataba kendisinin yokluğunda, kendi ayakları üzerinde durabilmesine yönelik bir teknik de kullanmıştır. Nitekim Câhiliye toplumunun temel sorunlarından biri olan "asabiyet" hastalığının çözümünde, konuyu analiz etme yönteminden yararlanmıştı. O'nun Kâ'be hakemliğinde tatbik ettiği yöntem bu olmuş, O, ciddi ve ani karar verme durumunda herkesin memnun kalacağı bir uygulama gerçekleştirmişti. Aynı şekilde toplumdaki müzmin asabiyet hastalığını çözmek için, kabileleri arasında düşmanlık ve rekabet olduğu hâlde Mus'ab'a sancaktarlık görevini vermişti. Mus'ab b. Umeyr'in Medine toplumunda Evs ve Hazrec kabileleri arasında mevcut olan asabiyet hastalığını, Hz. Peygamber'in yöntemiyle çözdüğünü görmekteyiz. Nitekim Akabe Bîati'nden sonra birlikte namaz kılmak isteyen toplulukta Evsliler'in imamı Hazrecliler, Hazrecliler'in imamı Evsliler için uygun karşılanmadı. Bunun sonucunda bu cemaat namazları esnasında imamlık yapmak üzere Mus'ab'ın başa geçmesine rıza gösterdiler.¹²²

2.3.1.8. Sentez (Bireşim)

Ezberci eğitim anlayışlarında karşılaştığımız önemli sorunlardan biri, muhatabın konu üzerinde fikir üretememesi, önce söylenenler üze-

¹²¹İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 77-78.

¹²²Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 153; Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, 177.

rine yeni bir şey koyamamasıdır. Bir anlamda “balık pişirip yedirmek” yerine “balık pişirmeyi öğretmek” şeklinde ifade edebileceğimiz bir yöntem olan “Sentez” yönteminde ezberlemek değil, öğrenmek, hazır bulmak değil üretmek esastır. Hz. Peygamber, bazı konularda net bir açıklama beyan etmemiş, farklı açıklamalar yapmış; bu açıklamaların sentezini yaparak sonuca ulaştırmıştır. Bazen de teşvik sadedinde bir şeyi müphem olarak söylemiş, kalbine daha iyi yerleşeceği ve gereğini yapmaya daha çok şevklendireceği için dinleyenden bunun ne olduğunu ortaya çıkarmasını istemiştir.¹²³ Mus'ab b. Umeyr, eğitim faaliyetlerini sürdürürken öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'i kaynak edinmiş, onda bulamadığı hükümleri Hz. Peygamber'e sormuş, Hz. Peygamber de o konuda kendisine bir açıklama yapmadan muhayyer bırakırsa, şahsî görüşleriyle hareket etmiştir. Konuyla ilgili şu örneği verebiliriz: Mus'ab b. Umeyr, Sa'd b. Hayseme'nin evinde 12 kişilik Ensâr topluluğuna namaz kıldırdı. Namazdan sonra da bir koyun kesilip birlikte yediler.¹²⁴ Mus'ab'ın bu uygulaması, Müslümanlar arasındaki ünsiyeti pekiştirmeye yönelik şahsî düşüncesinin mahsulü olmalıdır.

2.3.1.9. Tartışma Yöntemi

Bu yöntem bir konu üzerinde düşünmeye yönelmeyi, iyi anlaşılmayan noktaları açıklamayı ve verilen bilgileri pekiştirmeyi sağlayan bir yöntemdir.¹²⁵ Etkili bir öğretimde, tartışmanın merkezî bir rolü vardır. Tartışma yöntemi, dinleme, sorgulama, fikir alış veriş ve değerlendirme gibi etkinlikleri içerir. Hem konunun anlaşılıp anlaşılmadığının hem de konuyu pekiştirmenin gerçekleştirilmesinde bu yöntem, etkili bir yöntemdir.¹²⁶ Bir konuya değişik açılardan bakabilme gücünü kazandırması sebebiyle, istişare de bir anlamda tartışma olarak kabul edilmektedir.¹²⁷ Hz. Peygamber, önemli konularda ashâbıyla fikir teatisinde bulunur, yapılan müzakereler, tartışmalar sonucunda kararlarını verirdi. Müşriklerin işkenceleri karşısında yeni bir melce aramak konusunda Hz. Peygamber'in Müslümanlarla istişare ettiğini biliyoruz. Aynı şekilde savaşlara çıkmadan önce de ashâbıyla istişareler yapmıştır. Mus'ab b. Umeyr de Medine'de tartışma metodunu uygulamış, -Cuma günleri ibadet konusunda olduğu gibi- önemli konuları Müslümanlarla tartışarak, istişare ederek çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

¹²³ Abdülfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, trc. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 172.

¹²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 118.

¹²⁵ Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*, 79.

¹²⁶ Güven, *Eğitim Bilimine Giriş*, 265-266.

¹²⁷ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 175.

2.3.1.10. Örnek Olay Yöntemi

Örnek Olay Yöntemi, gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin çözülmesi yoluyla öğrenmenin sağlanmasını hedefleyen,¹²⁸ yakın çevrede veya yüz yüze gelinen sorunların çözümlenmesini esas alan bir yöntemdir.¹²⁹ Birisini örnek alan kimse, uyduğu kişinin her hâlini taklit eder; onun tavır ve tarzına uyar; âdeta onunla aynîleşir. İslâm inancı açısından üsve, yani örneklik ve modellik iyilik, güzellik ve hayırda söz konusudur.¹³⁰

Hız. Peygamber, sabır ve azimde, şefkat ve merhamette, ümit ve istikamette, tevazu ve ahlâkta hep örnek teşkil etmiş, ashâbına ve ümmetine bu hususlara riayet etmesini emretmiştir. O, davetine adam kazanma gayret ve arzusu içerisinde; örnek bir yaşayış ve muhatabına itimat telkin edecek bir endam sahibidir.¹³¹ O, bir şey emrettiğinde bunu ilk önce kendisi yapar, ardından insanlar bunu örnek alır ve onda gördükleri gibi yaparlardı. Nitekim Cenâb-ı Allah şu ayette, onun ahlâkını insanlara numune olarak göstermiştir¹³²: “İçinizden Allah’ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah’ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Rasûlullah’ta güzel bir örneklik vardır” (el-Ahzâb, 33/21).

İslâm dini sabır eğitimine önem vermiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de sabırla ilgili birçok ayet mevcuttur. “Ey iman edenler! Sabredin, sabır yarısında (düşmanlarınızı) geçin!” (Âl-i İmrân, 3/200) ve “Sizi korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmekle elbette deneriz. Sabredenleri müjdele!” (el-Bakara, 2/155) ayetlerinde sabır emredilmektedir. Bu bağlamda Hız. Peygamber’in hayatına baktığımızda, öncelikle Müslümanlara model olacak davranışlar sergilediğini görmekteyiz. O, kendisi hayattayken altı çocuğunun ölüm acısını tatmış ve kendisine “ebter/soyu kesik” ifadeleriyle hakaretler edildiği hâlde sabır timsali olmuştur. Kendisine ve inananlarına Mekke döneminde işkence çektiğinde, ashâbını Habeşistan’a göndermiş, kendisi ateş çemberinin içinde tebliğine devam etmiştir. Bütün bu ve benzeri olaylarda Hız. Peygamber bizzat yaşayarak ashâbına örnek olmuş, bir anlamda onlara sabır eğitimi vermiştir.

Mus’ab’ın tebliğde takip ettiği çizgi de Hız. Peygamber’in çizgisiyle uyuyordu. Nitekim o, Habeşistan dönüşünde, kendisini tekrar atalarının dinine dönmeye çağıran annesine, bunun kesinlikle mümkün olmayacağını belirtmiş, hatta bununla da kalmayıp annesini İslâm’a girmeye

¹²⁸Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretim Sanatı*, 81.

¹²⁹Hacı Ömer Beydoğan, *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme* (Erzurum: Eser Ofset, 2001), 76.

¹³⁰Raşit Küçük, “Hız. Peygamber ve Örnekliğinin Mahiyeti” , *TDV. İslâm’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 284.

¹³¹Önkâl, *Rasûlullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 282.

¹³²Ebû Guddê, *Bir Eğitici Olarak Hız. Muhammed ve Öğretim Metotları*, 67.

davet etmiştir.¹³³ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in davetine öncelikle akrabalarından başlaması, Mus'ab tarafından örnek alınmıştır.

2.3.1.11. Gösterip Yaptırma Yöntemi

Gösterip Yaptırma Yöntemi, önce gösterip açıklama, sonra da alıştırma ve uygulama yoluyla öğretme yöntemidir.¹³⁴ Bu yöntem, her düzeyde beceri kazandırma etkinliklerinde kullanılır.¹³⁵ Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan ve Sünnet denilen uygulamaları Kur'ân'dan sonra İslâm'ın ikinci temel kaynağıdır. Dolayısıyla O'na inananların Hz. Peygamber'in davranış şekillerini somut bir şekilde görüp uygulaması önemli bir husustur. Hz. Peygamber, çoğunlukla dinin uygulamalarını ashâbına gösterip yaptırarak öğretmiştir. Hz. Peygamber, bir bedevîye de abdestin nasıl alınacağı bizzat kendisi abdest alarak göstermiş ve ona abdesti gösterdiği şekilde almasını söylemiştir.¹³⁶ Hakeza O, ashâbın namazı tadili erkâna uygun olarak kılmaları, kendisinden açık bir şekilde görüp öğrenebilmeleri için, hemen arkasında namaza durmalarını istemiştir.¹³⁷ Hz. Peygamber gerek esirleri gerek Medîne'ye gelen heyet mensuplarını, sahâbîlere dağıtmış, bazen Mescid'de misafir etmiş, onların İslâm'ı ve Müslümanları yakından görüp tanımalarını, böylece onların İslâm'a ısınmalarını sağlamıştır.¹³⁸ Hz. Peygamber'in Mekke dışına İslâm'ı anlatmaları için tebliğciler göndermesindeki amaçlarından biri de, bizzat gönderdiği kişinin yöre halkına bizatihi modellik yapmalarını, İslâm'ın temel umdelerini gösterip uygulamalarını sağlamak idi. Mus'ab da bu gayeyle gönderilmişti. Çünkü İslâm salt teori üzerine kurulu bir din değil, aynı zamanda pratikleri de olan bir dindir. Mus'ab, Medine'de Müslümanlara bir Müslümanın sahip olması gereken inanç, ibadet ve ahlâk esaslarını uygulamalı olarak göstermiştir.

2.3.1.12. Yapısalıcı Öğrenme - Öğretme (Uyarıcı - Pekiştirme)

Yapısalıcı Öğrenme - Öğretme yaklaşımı, bireyin daha çok düşünmesini, anlamasını, kendi kendine öğrenme sorumluluğu edinmesini ve davranışlarını kontrol etmesi için birtakım temel bilgi ve becerileri öğrenmesi gerektiğini kabul eder.¹³⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık karşılaştığımız "akletmez misiniz?", "düşünmez misiniz?" (el-Hûd, 11/51; el-Enbiyâ, 21/67; el-Kasas, 28/60; el-Kamer, 54/17) ayetlerinde de vurgulandığı gibi İslâm, muhataba düşünmeyi emretmektedir. Mükellefin sorumluluk

¹³³İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3: 110-111.

¹³⁴Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*, 82.

¹³⁵Beydoğan, *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*, 77.

¹³⁶Nesâî, "Tahâret", 105.

¹³⁷Buhârî, "Salât", 18; Müslim, "Mesâcid", 44; İbn Mâce, "Salât", 44.

¹³⁸Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Es'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "İmâret", 26; Ahmed b. Hanbel el-Bünî, *el-Müsned*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 3: 432; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 288.

¹³⁹Beydoğan, *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*, 78.

taşımasında akıl/baliğ olmayı şart koşar. Hz. Peygamber'in sayısız uygulamalarında da muhatabın düşünmeye yönlendirildiği görülür. Nitekim Hz. Peygamber'in nekâhet döneminde, sahâbeye kendisinden sonra devleti yönetecek kişinin kim olacağını söylemesi için zamanı olduğu hâlde, onlara kendisinden sonra peygambersiz hayata intibak etmeleri için herhangi bir isim zikretmemiş; bu konuyu aralarında tartışarak çözmelerini istemiştir. Medine'ye Mus'ab'ı gönderirken de, ona nasıl davranması gerektiğine dair herhangi bir metin/talimatname vermemiş, içinde bulunduğu şartlara göre Kur'ân ve Sünnet'e uygun bir şekilde, düşünerek çözüm üretmesinin yolunu açmıştır.

2.3.1.13. İşbirlikçi Öğretim Yöntemleri

İşbirlikçi Öğretim yönteminde güdülenme, problem çözme, eleştirel düşünme, işbirliğiyle toplumsal sorun çözme hedeflenmektedir.¹⁴⁰

Bedir savaşından iki ay önce, hicretin 17. ayında¹⁴¹ Hz. Peygamber, Abdullah b. Cahş komutasında sekiz kişilik bir grubu Nahle vadisine gönderdi. Abdullah'ın eline de, iki gün yol aldıktan sonra açıp okuması için bir mektup verdi. Abdullah, iki gün yol aldıktan sonra mektubu açtı.¹⁴² Hz. Peygamber'in bu uygulaması, işbirlikçi yönetime en güzel örneklerden biridir. Bu yöntemle, fertlerin istişare etmesi, birlikte karar vermesi sağlanmaktadır. Aynı uygulamalar Mus'ab'ın eğitilmesinde de karşımıza çıkmaktadır. O, Habeşistan'a bir kabileyle gitmiş, orada grup içerisinde birlikte yaşama sürecine dâhil olmuştur. Burada elde ettiği deneyimleri de Medine'de gerçekleştirdiği tebliğ faaliyetlerinde değerlendirmiştir.

Hz. Peygamber, dışarıdan Medine'ye gelen bazı grupları on beş-yirmi gün kadar Medine'de misafir eder, onlara İslâm'ı uygulamalı olarak anlatırdı. Bir müddet geçince onları ailelerine gönderir, öğrendiklerini ailelerine ve çevrelerine öğretmelerini isterdi.¹⁴³ Bu yöntem, tıpkı bir suya atılan taşın genişleyerek suda halkalar oluşturması gibi, eğitimin kapsam alanını genişletmektedir. Hz. Peygamber'in Medine'ye gönderdiği Mus'ab'ın halka tesiri, Es'ad, Sa'd, Üseyid... gibi kişilerle her geçen gün genişlemiş, bir yıl sonra o, İslâmiyet'i kabul etmiş 75 kişilik bir kabileyle Mekke'ye gelmiştir.

SONUÇ

Mus'ab b. Umeyr, Hz. Peygamber'in yetiştirdiği ilk öğretmen ve aynı zamanda Bedir ve UHûd Gazveleri gibi çok önemli iki gazvede sancaktar

¹⁴⁰Beydoğan, *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*, 80.

¹⁴¹Ebu'l-Hasan el-Vahidî, *Esbâb-ı Nüzul*, trc. N. Tetik - N. Çasıl (Erzurum: Ketebe Yayınları, 1994), 71.

¹⁴²Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vakîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Heyet (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984), 1: 13-16; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 252; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2: 10; Taberî, *Târîh*, 2: 413; Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: y.y., ts.), 1: 524-525.

¹⁴³Buhârî, "Ezân", 18.

olarak görevlendirme şerefine nail olmuş, sayısız meziyetlere sahip, istisnaî bir sahâbîdir. Aristokrat bir ailenin çocuğu olan Mus'ab, içinde yaşadığı müreffeh hayatı elinin tersiyle itmiş, hayatını İslâm'a vakfetmiş ve bu uğurda canını feda etmekten imtina etmemiştir.

Mus'ab ve benzeri şahsiyetlerdeki mevcut potansiyelleri keşfetme konusunda uzman olan Hz. Peygamber, esasen kendisine gelen insanları anlama, tanıma konusunda emsalsiz bir örneklik sergilemiştir. Şöyle ki O, insanları "kendisine geldiklerinde değil, bizzat kendisi insanlara giderek" tanımış, keşfetmiştir. Çünkü gerek gönderildiği Câhiliye dönemini, gerek muhatap olduğu insanları değiştirmenin yolu da, "yeniden keşif"ten geçiyordu.

Bu bağlamda Hz. Peygamber Mus'ab b. Umeyr'i geleceğin mübelliği ve sancaktarı olarak tespit etmeden önce onun kişiliğini, liyakatini, temsil yeteneğini, zekâ kapasitesini, sorumluluk anlayışını, güven duygusunu, sadakatini, sabır ve kanaatkârlığını, cesaret ve fedakârlığını keşfetmiştir.

Hz. Peygamber, ashâbını eğitirken duruma göre; bireysel eğitim, anlatma(takrir), soru - cevap, problem çözme, tündengelim, tümevarım, analiz, sentez, tartışma, örnekleme, gösterip yaptırma, yapısalcı yaklaşım ve işbirlikçi yaklaşım gibi günümüz modern eğitiminde de kullanılan bir takım yöntemlerden yararlanmış. O'nun o devirdeki eğitime yönelik uygulamalarının, günümüz modern eğitim öğretimi uygulamalarından bir eksiği yoktur. Aksine Hz. Peygamber, nerede, hangi yöntemi, nasıl uygulayacağını çok iyi hesap etmiş, hem devrinin insanlarına, hem de çağlar ötesine numune-i imtisal sadedinde modellik etmiştir.

O'nun Mus'ab'ı eğitmesi ve Mus'ab'ın bir öğretmen olarak insanları tebliğ etmesinden şu neticeleri çıkarabiliriz:

Hz. Peygamber eğitimde niceliğe değil, niteliğe ehemmiyet vermiştir. Nitekim oluşturulan az sayıdaki çekirdek kadro gerek Hz. Peygamber döneminde, gerekse ileriki dönemlerde İslâm medeniyetinin oluşumunda söz sahibi olmuştur. Mus'ab da bu kadronun en önemli elemanlarından biridir.

Görev verilecek, kendisinden istifade edilecek kişinin seçiminde, Hz. Peygamber muhatabı çok iyi tanınmış, en ince ayrıntılarına kadar onun özelliklerini keşfetmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, defaatle Mus'ab'ı çok iyi tanıdığını ifade etmiştir.

Hz. Peygamber eğitim anlayışında yaşı, akrabalığı değil, liyakati öncüleştirmiştir. Mus'ab'ın kabilesi kendi kabilesine düşman olduğu hâlde, Hz. Ebû Bekir gibi daha yaşlı kişilere rağmen Mus'ab'ın Medine'ye öğretmen olarak atanması tesadüfî bir tercih değil, onun yetkinliğiyle ilgili bir husustur.

Oluşturulan kadro elemanları “davaya yük olacak” kişiler değil, “davanın yükünü alacak” kişilerden oluşturulmuştur. Müslüman olduktan sonra çektiği meşakkatler karşısında en ufak bir bıkkınlık emaresi göstermeyen, hâlimden şikâyetçi olmayan Mus’ab, her türlü fedakârlığı yapmıştır.

Hız. Peygamber, eğittiği, yetiştirdiği kişileri yönlendirmiş, onları temel hedefe odaklamıştır. Mus’ab, Medine’ye geldiği zaman hummalı bir çalışmaya girmiş, kendisini hedefine kilitlemiştir.

Sorumluluk verilen kişiye, yetki de verilmiş; orijinal fikirlerin oluşumuna zemin hazırlanmıştır. Medine’deki faaliyetlerinde karşılaştığı bazı konularda Mus’ab, şahsî kanaatiyle hareket etmiştir. Ancak bu Kur’ân ve Sünnet’in özüne uygun olmuştur.

Sorumluluk ve yetki verdiği kişinin içinden çıkamadığı, çaresiz kaldığı durumlarda, bizzat Hız. Peygamber yerine göre söz veya fiil anlamda desteğini esirgememiştir. Cuma namazı konusunda Hız. Peygamber Mus’ab’ı aydınlatmış, nasıl hareket edeceğine dair bilgi vermiştir.

Görevlendirdiği eğitimci murakabeye tâbi tutulmuş, kendisinden çalışmalarlarıyla ilgili rapor da istenmiştir. Mus’ab, Medineli Müslümanlarla Akabe mevkiinde Hız. Peygamber’le buluştuğu zaman, O’na faaliyetleriyle ilgili rapor vermiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel el-Bünî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Kısâs-ı enbiyâ ve tevârîhi hulefâ*. Sad. Ali Arslan, İstanbul: Arslan Yayınları, 1980.
- Algül, Hüseyin. “Mus’ab b. Umeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 226. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Apak, Âdem. “İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1, (2001): 177-194.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbü’l-eshrâf*, Thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1996.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu’l-büldân*. çev. Z. Kadiri Ugan, İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1955.
- Beydoğan, Hacı Ömer. *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*. Erzurum: Eser Ofset, 2001.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları*. İstanbul: Divan Yayınları, 1982.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu’l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Buhl, Fr. “Mus’ab b. Umayr”. *İslam Ansiklopedisi*. 8: 668. İstanbul: MEB Yayınları, 1971.
- Büyükkaragöz, Savaş. - Çivi, Cuma. *Genel Öğretme Metotları*. Konya: Atlas Kitabevi, 1994.

- Câbirî, Muhammed Âbid. *İslâm'da Siyasal Akıl*. Trc. Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Çıkılı, Yahya. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. K. Keskinçilic, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014.
- Dârîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. *es-Sünen*. Nşr. Abdullah Hâşim, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Demircan, Adnan. *Ali Muaviye Kavgası*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Demirel, Özcan. *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015.
- Dermenghem, Emile. *Hz. Muhammed ve Risâleti*. Trc. Ahmet Ağırakça, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Dura, Cihan. *Bilgi Toplumunu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdf. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Gudde. Abdülfettah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*. Trc. Enbiya Yıldırım, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.
- Erol, Nesligül. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Drama Yönteminin Kullanılması*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan Yayınları, 1994.
- Fayda, Mustafa. *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Gündüz, Mehmet Salih. "Mus'ab b. Umeyr'in Hayatı Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017): 107-142.
- Güven, Mehmet. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008.
- Güzel, Ahmet. "Mus'ab b. Umeyr Örneğinde Hz. Peygamber'in İnsan Yetiştirme Modellemesi". *DİB. Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu 18-20 Nisan 2014 Erzurum*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Halîfe b. Hayyât el-Asferî. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1993.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990.
- Hasan İbrahim Hasan. *Siyasî - Dinî- Kültürel- Sosyal İslâm Tarihi*. Trc. İsmail Yiğit - Sadreddin Gümüş, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985.
- Hitti, Philip K. *Siyasî-Kültürel İslâm Tarihi*. Trc. Salih Tuğ, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Yûsuf el-Kurtubî. *el-İstîâb fî marifeti ashâb*. Thk. Mustafa Muhammed, Kahire: y.y., 1939.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*. Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: y.y., 1992.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Kahire: y.y., 1936.
- İbn İshâk, Muhammed. *Sîretü İbn İshak*. Thk. M. Hamidullah, Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Mektebetü'l-Mearif, ts.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Maârif*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakatü'l-kübra*. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem. *el-Kâmil fit-târîh*. Thk. Alî Şîrî, Beyrut: y.y., 1989.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf. *Hayatü's-sahâbe*. Trc. Sıtkı Gülle, İstanbul: Divan Yayınları, 1996.
- Kettânî, M. Abdülhayy. *et-Terâtibü'l-idariyye*. Trc. Ahmet Özel, İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- Kocatepe, Mehmet. *Hiz. Muhammed'in Mekke Döneminde Uyguladığı Yaygın Eğitim*. Konya: İttifak Yayınları, 1999.
- Küçük, Raşit. "Hz. Peygamber ve Örneğinin Mahiyeti". *TDV. İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*. Trc. N. Ahmet Asrar, Ankara: Pınar Yayınları, 1983.
- Muhammed Hasen Büreygîş. *Mus'ab b. Umeyr -ed-dâiyetü'l-mücahid-*. Beyrut: y.y., 1975.
- Müslim b. el-Haccâc Ebu'l- Huseyn el-Kuşeyrî en-Nisâburî. *es-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Önkâl, Ahmet. *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*. Konya: Hibaş Basım Sanayi, 1983.
- Önkâl, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 458-462. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları, 1991.
- Said Havva. *İslâm'da Yönetim ve Yönetici*. Trc. Ahmet Eminoğlu, İstanbul: Petek Yayınevi, 1990.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Şeker, Mehmet. *Gençler İçin Hz. Muhammed -Hayatı ve İslâm Esasları-*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2008.
- Şişman, Mehmet. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1986.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed. *Hadislerle Peygamberimiz'in Özel Hayatı ve Güzel Ahlakı*. Haz. M. Raif Efendi, Konya: Konya Kitapçılık, 1997.
- Vahidî, Ebu'l-Hasan. *Esbâb-ı nüzul*. Trc. N. Tetik - N. Çasıl, Erzurum: Ketebe Yayınları, 1994.
- Vakidî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbü'l-meğâzî*. Thk. Heyet, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984.
- Yıldırım, M. Emin. *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l-Erkâm*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Yılmaz, H. Kâmil. "Tasavvufi Açından Ashab ı Suffa". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2001): 8-25.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm- es-Sîretü'n-Nebevîyye-*. Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm kâmusu terâcim*. Beyrut: y.y., 1953-1959.
- Ziyaüddin Serdar. *İslâm Medeniyeti'nin Geleceği*. Trc. Deniz Aydın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.